

Svensk exegetisk årsbok 49/1984, pp 182-91

Jean Carmignac, *The four Gospels Translated into Hebrew by William Greenfield in 1831. Og: Evangiles de Matthieu et de Marc traduits en hébreu en 1668 par Giovanni Battista Iona retouchés en 1805 par Thomas Yeates. Og: Evangiles de Luc et de Jean traduits en hébreu en 1668 par Giovanni Battista Iona retouchés en 1805 par Thomas Yeates.* Introduction par Jean Carmignac. (Traductions hébraïques des Evangiles rassemblées par Jean Carmignac 1–3) Brépols, Turnhout — Belgique, Bruxelles 1982, XLII + 82s, XLI + 370s, 420s Pris: BF 1050, 1350, 1350.

Med disse tre bind er begyndelsen taget til en lovende udgivelse af oversættelser af NT til hebraisk. Serien kommer til at omfatte 10 bind og vil indeholde de vigtigste oversættelser af evangelierne til hebraisk, fra Shem Tob Ibn Schapruts "jødiske" oversættelse af Mtev fra omkring år 1380 til F. Delitzschs oversættelse af hele NT i 1877. Omkring 20 forskellige oversættelser af evangelierne eller dele heraf bliver herved let tilgængelige. Omkring halvdelen af disse er ikke tidligere publiceret. Skønt man af økonomiske årsager har foretaget en selektion, udtrykker forlaget håbet om, at denne serie vil skabe et behov for, at de oversættelser af evangelierne, som ikke

medtages nu, senere kan publiceres. Dette ønske kan udvides til også at omfatte oversættelser af øvrige dele af NT. Ialt findes der omkring 90 oversættelser af NT eller dele heraf til hebraisk, og overraskende lidt har denne oversættelsestradition været genstand for forskningens interesse. Pinchas E. Lapide har bidraget en del til emnet i *Hebräisch in den Kirchen* (Neukirchen-Vluyn 1976). Selv har jeg undersøgt oversættelser af Matt 1:21 samt gengivelsen af Jesusnavnet i denne tradition (*Studier i navnet Jesus*, Aarhus 1982, 208–221, 228–238). Men der er stadig væk nok for forskningen at tage fat på.

Den hebraiske oversættelsestradition af NT har en egenværdi til belysning af skiftende tiders og oversætteres arbejde med at udtrykke det budskab, som udgik fra jøderne, på et adækvat hebraisk for jødiske læsere. Derfor er det da også malplaceret, når f eks U. Becker om E. Hutter, der i 1599 som den første publicerede hele NT på hebraisk, blot hævder, at hans bibeludgaver i dag kun har bibliografisk værdi (RGG III, 1959, 497). Hertil kommer de ikke mindre interessante forsøg på fra jødisk side at oversætte NT eller passager herfra til brug i kampen mod den kristne mission. Holder forlaget sine løfter, vil serien indeholde tre sådane oversættelser af Mtev. Også citater fra evangelierne, som findes i den jødiske contra-polemik i middelalderen, er medtaget. Ligeledes må det hilses velkomment, at serien kommer til at indeholde to oversættelser af evangelierne foretaget i katolsk regie og fra begyndelsen af det 17. årh, eftersom den dominerende oversættelsestradition, der er blevet publiceret, er foregået i protestantisk regie. Fra 1668 findes dog f eks den døbte jøde Johannes Baptista Jonas oversættelse af evangelierne, en oversættelse, der er baseret på Vulgata, og som måtte vente 30 år med at blive trykt, efter at den var færdiggjort. I nyere tid skal man frem til midten af 1970'erne, før *hele* NT på hebraisk blev publiceret i katolsk regie.

Hovedsigtet med denne udgivelse af hebraiske oversættelser af NT er imidlertid for Carmignac at tilvejebringe et hjælpemiddel for den nytestamentlige forskning i dens nødvendige bestræbelser for at fornemme den semitiske substruktur bag evangelierne; "le parfum sémitique" eller "le parfum de la Palestine au début de l'ère chrétienne", som det vist kun kan udtrykkes på fransk. Carmignac anser det for mest sandsynligt, at Jesus talte en aramaisk dialekt. Dog eliminerer han ikke muligheden af, at Jesus har talt hebraisk, et sprog, som blev talt, skrevet og var levende på Jesu tid, hvilket dokumenterne fra Qumran og Murabba'at jo har vist. (Cf også hans artikel *Studies in the Hebrew Background of the Synoptic Gospel*, ASTI VII, 1968–69, 64–93, hvor han argumenterer for eksistensen af en "presynoptic" tekst på hebraisk for evangelierne). Udviklingen i

nyere forskning i dag synes da også at pege mere i retning af hebraisk end aramaisk som Jesu sprog. Selv Matthew Black må i sin tredje udgave af *An Aramaic Approach to the Gospels and Acts* (Oxford 1967, 49) sige: "We must nevertheless allow possibly more than has been done before for the use of Hebrew in addition to (or instead of) Aramaic by Jesus Himself, especially on solemn festive occasions".

Da der ikke findes nogen fuldstændig oversættelse til aramaisk af evangelierne ("Quel beau sujet pour une thèse de doctorat: 'Rétroversion d'un Evangile en araméen!'"), og da forskellen mellem hebraisk og aramaisk af Carmignac betragtes som sekundær i forhold til forskellen mellem semitisk og græsk tankegang, er oversættelser af NT til hebraisk det næstbedste, når evangeliernes semitiske substruktur skal analyseres. Jesus og de første disciple talte og tænkte i semitiske sprogkategorier. Dog understreger Carmignac med rette, at en tilbageoversættelse er og forbliver en tilbageoversættelse, som ikke uden videre fører os tilbage til en oprindelig hebraisk originaltekst. Den hebraiske oversættelsestradition har naturligvis sin tilblivelseshistorie og sine forudsætninger, som der må tages hensyn til. Alligevel fastholdes også en læser af en moderne hebraisk oversættelse af NT på nogle semitiske grundkonceptioner, som ellers let trænges i baggrunden ved tolkningen af den græske tekst.

Mens Greenfields og Jonas oversættelser tidligere er publiceret, er det første gang det sker for Yeates' oversættelse. Jonas og Yeates' oversættelser foreligger i bind 2 og 3 som paralleltekst.

Desuden indeholder udgivelserne en introduktion til de pågældende oversætteres liv og værker samt en kort sproganalyse foretaget af Carmignac. I bind 1 er der blevet plads til Samuel Bagsters lange "Memoir" over Greenfield (s XV—XXXVII). Det skal ikke beklages, men desto mere uforståeligt er det, at Jonas interessante "Prooemium" (latin-hebraisk) på 22 sider er udeladt i bind 2.

Indledningsvis har Carmignac opstillet en liste over den hebraiske oversættelsestradition, som er den mest komplette, jeg har set. At den ikke er fuldstændig komplet, angiver han selv. Og til dem, der har lyst til at arbejde med, fremsætter han et "Et merci d'avance à ceux qui pourraient compléter cette liste!". Skønt Århus just ikke lige er stedet, hvorfra man lettest kan foretage sine afcheckninger, skal nogle af listens skønhedspletter påpeges. Listen er inddelt i 4 grupper, A:Publicerede værker, B:Identificerede Mss, C:Ikke-identificerede Mss og D:Oversættelser, der er gået tabt.

Brugsværdien af denne liste er imidlertid ikke fuld så god, som den kunne have været. I A nøjes Carmignac med at anføre årstal, men ikke udgivelsessted. For nogle oversættelser ville det endog have været på sin plads at angive, hvor de nu kan konsulteres, da nogle er yderst sjældne. Dette gælder ikke blot for et par af de ældre oversættelser, men også for nogle af de nyere som f. eks Y. Elihai & Y. Blum: Johev (1967) og Mtev (1970). Disse findes hverken på Nationalbiblioteket eller Ecole Biblique i Jerusalem og vist heller ikke på British Library i London, men derimod f. eks på Ratisbonnes lille bibliotek i Jerusalem. I B angives årstal og oversætter, men signaturbetegnelsen for de enkelte Mss angives ikke, hvilket er en mangel. Dette gøres imidlertid i C, men her undlader udgiveren at angive det omtrentlige årstal — eller århundrede — for oversættelserne. Selv om det her drejer sig om ikke-identificerede Mss, er disse dog ikke så ikke-identificerede, at en omtrentlig angivelse af affattelsestidspunkt ikke lader sig foretage. Hvilket andre da også har gjort.

Da denne serie bliver et standardværk, skal nogle unøjagtigheder i listen også anføres: F. A. Christiani udgav Hebræerbrevet i 1676, ikke i 1673. Ifølge F. Delitzsch afsluttes H. C. I. Frommanns Lukev (1735) med 22,14. R. L. Lindsey udgav Mkev i 1969, ikke i 1970 (og et foreløbigt udkast forelå allerede i 1966). På titelbladet i det i Rom 1975 udgivne NT står ikke blot Johanan Bauchets navn, men også David Kinneret. Ms Sloane 237 British Library London indeholder Apok 1:1 — 2:13a, ikke kun til 2:12. Om oversætteren af Ms Cambridge University Library Oo.1.32 hedder Rahibi eller Rachabi, som Lapide hævder (*op cit*, 93), nøjes jeg med at stille som et spørgsmål.

Den af Carmignac anførte oversættelse af Romerbrevet af J. H. Callenberg (1732) er ikke en "ren" hebraisk oversættelse, men "In Germanicum Iudaeorum idioma transferi" . . . Sådanne oversættelser medtages ellers ikke i listen. Derimod udgav Callenberg (vel?) en hebraisk oversættelse af Hebræerbrevet omkring 1747. Af øvrige tilføjelser til listen kan ellers anføres, at en ivrit-udgave af evangelierne — baseret på The Living Bible — blev publiceret i Israel i 1977 og hele NT i 1979. Moishe Immanuel Ben-Meir besørgede for "Christian Victor" en hebraisk udgave af Johev med forklaringer (New York 1958). Og i 1975 blev *Anthology of the Gospels* udgivet af Companions of Saint Michael (Gent, Belgien), som dog gengiver Bauchet & Kinneret (1975) med få ændringer.

Endelig skal nævnes nogle bøger, som findes i listen, men som ikke kan karakteriseres som *oversættelser*. Det gælder H. P. Chajes: *Markus-Studien* (Berlin 1899) og G. Aicher: *Hebräische Wortspiele*

im *Matthäusevangelium* (Bamberg 1929). Vel forsøger Chajes at forstå Mkev ud fra en semitisk baggrund og tilbageoversætter enkelte vers eller versdele, og vel opstiller Aicher en lang række hebraiske ordspil, som han finder i Mtev, men en fortløbende oversættelse til hebraisk er der ikke tale om i disse værker. Tilsvarende kan der sættes et spørgsmålstegn ved, om J. Zurishadays *HaBrit* bør medtages i en sådan liste. I sin *refutatio*, der først blev udgivet i Jerusalem i to bind 1937–38 – Carmignac nævner den udvidede udgave fra 1947 – oversætter Zurishaday også kun enkelte vers fra NT. Oversættelser af enkeltpassager fra NT til ivrit er der mange eksempler på i israelsk Jesus-forskning, f.eks. i David Flussers publikationer på hebraisk. En sådan optegnelse ville blive lang, men interessant!

Afsluttende kan nævnes, at når retoucherede udgaver er opført i listen – er for øvrigt Hutters separate udgaver af Mtev (1599) og Mkev (1600) retoucherede i forhold til teksten i polyglotudgaven af 1599? – burde F. Petris oversættelse af Lukev (1574) også være anført i den reviderede form, som blev udgivet i 1581.

Disse kritiske noter vedrørende den af Carmignac opstillede liste over den hebraiske oversættelsestradition af NT skal dog ikke skygge over *sagen*, den nemlig, at serien som sådan giver et ypperligt arbejdsredskab både til dem, der vil beskæftige sig med den hebraiske oversættelsestradition og til en nytestamentlig forskning, som via disse oversættelser kan indånde lidt af "le parfum sémitique" i NT.